

O carte în dezbatere

Teologia și filosofia lui Joseph Ratzinger

Argumente noi pentru o veche armonie

Nicolae Turcan

„Revenirea lui Dumnezeu” nu mai reprezintă astăzi o simplă idee lansată pentru a contracara celebrul dicton nietzschean că „Dumnezeu a murit”, ci e o realitate nebănuț de complexă (să ne amintim doar că sub conceptul de „Dumnezeu” se ascund, în fond, idei diverse, după religia și credințele fiecărui grup, ba chiar ale fiecărui om). Revirimentul, prezent și în gândirea teologico-filosofică, se edifică într-o contemporaneitate adeseori critică la adresa instituțiilor religioase și a valorilor creștine. Când gânditorii postmoderni refuză credinței orice fundamente metafizice (Gianni Vattimo), recunoscând însă elementului religios o vitalitate renăscută, încercarea de a gândi în acord cu tradiția Bisericii pare sortită eșecului. De aceea monografia pe care Andrei Marga o propune cititorului român – *Absolutul astăzi. Teologia și filosofia lui Joseph Ratzinger* (Ed. Eikon, Cluj, 2010) – nu poate să nu suscite curiozitatea cititorului care urmărește dialogul actual dintre teologie și filosofie. Interesul e cu atât mai sporit cu cât în cauză se află gândirea Papei Benedict al XIV-lea, adică a celui care a oferit, după expresia profesorului clujean, „opera majoră a reflecției teologice și filosofice moderne a revenirii lui Dumnezeu în conștiințele actuale” (p. 12).

Rațiunile acestei monografii, prezentate de Andrei Marga în primele pagini, sunt următoarele: teologia și filosofia nu se mai pot suspecta sau ignora în culturile modernității târzii, de vreme ce adevărul e un concept ce nu poate rezulta decât din conlucrarea mai multor puncte de vedere; anvergura și originalitatea gândirii lui Joseph Ratzinger merită o discuție, fiindcă avem de-a face, în cuvintele profesorului Marga, cu „cel mai mare teolog dintre pontifii ultimelor trei-patru secole”; de asemenea, enciclicele pastorale ale Papei Benedict, cel care a asimilat o cultură filosofică și teologică remarcabilă, reprezintă ele însele adevărate opere de cultură, novatoare din punct de vedere filosofic și teologic deopotrivă (pp. 7-8).

Teza lui Andrei Marga este aceea că personalitatea actualului papă se coagulează în jurul „opțiunii pentru valori ferme, desfășurată dinăuntru unei concepții teologice și filosofice sprijinite pe Augustin și într-o lume provocativă la adresa tradiției” (p. 25). Cartea este structurată tematic, și, după o scurtă biografie a lui Joseph Ratzinger, urmată de prezentarea lucrării de doctorat despre Augustin și a scrierii de habilitare despre Bonaventura, ideile se organizează în jurul unor teme precum: creștinism și Biserică, interpretarea Scripturilor, relația cu iudaismul, criza morală și Europa de astăzi, raporturile dintre teologie și filosofie, rațiune și credință, ecumenism etc. Întrucât spațiul nu ne permite, vom lua în discuție doar câteva dintre aceste construcții.

Teologia lui Joseph Ratzinger are în vedere noua situație a Bisericii în lume, de aceea printre sarcinile ei se numără atât clarificarea rațională a tradițiilor creștinismului – ținând cont de faptul că textele Părinților Bisericii pot aduce lumină în dezbaterile actuale –, cât și oferirea de conținut și direcții nevoii

de transcendență și de religie a omului contemporan. De asemenea, prin dialogul între diferitele religii se poate aduce o contribuție la dezvoltarea unui etos al dreptății, păcii și păstrării creației. Una dintre temele teologice predilecte ale actualului Papă se referă la metoda istorico-critică în interpretarea Scripturilor și la necesitatea unei autocritici. Benedict XVI formulează patru argumente: (1) cu toate că metoda istorico-critică rămâne indispensabilă, Sf. Scripturi nu pot fi întâmpinate doar cu ajutorul ei; (2) deși excelentă pentru aflarea cu precizie a trecutului, metoda istorico-critică riscă să elimine trecutul din prezent, prin practica unei actualizări forțate; (3) prin uniformizarea evenimentelor, toate cuvintele rostite în Scripturi sunt considerate cuvinte ale oamenilor, ceea ce reduce câmpul semantic al Scripturii; (4) chiar dacă realizează contextualizarea scrierilor biblice, unitatea ca *Biblie* îi rămâne inaccesibilă metodei istorico-critice (p. 188). De aceea, întregirea metodei istorico-critice se poate face doar prin apelul la o exegeză canonică, bazată pe tradiția vie a Bisericii și luând în considerare conținutul și unitatea Scripturii – cea care nu poate fi posibilă în absența unei „decizii de credință”. Noua sinteză metodologică pe care Benedict al XVI-lea o propune privește, așadar, un raport corect cu tradiția Bisericii, fiindcă dacă Iisus istoric, este bine sesizat de cercetările istorico-critice, Iisus eshatologic le scapă. Cu alte cuvinte, chiar dacă avem acces istoriografic la omul Iisus, Hristos nu va putea fi sesizat, iar încercarea de a-l interioriza pe Iisus istoric este absurdă. O atare atitudine – romantică în fond, atâta timp cât simpla istorie nu creează un prezent, ci doar stabilește ce s-a întâmplat cândva – nu ar putea avea niciun fel de viitor, fiindcă Iar rata pe Hristosul real, Dumnezeu devenit om din dragoste de oameni (p. 180). Printre regularitățile istorice minunea întrupării nu poate fi sesizată (p. 287).

În privința raportului dintre teologie și filosofie, Ratzinger repropune legătura osmotică dintre ele, arătând că divorțul lor modern, cu exponenți marcanți în Kant, Luther și Barth, se bazează pe confuzia dintre filosofie și metafizica în forma ei platonice sau aristotelică. Filosofia presupune o interogație care nu poate să evite problema morții, nici pe cea a *logos*-ului, la fel cum nu poate renunța nici la ontologie. Noua relație între cele două presupune că „ambele sunt chemate, prin natura lor, să abordeze întrebările originare ale omului, ambele ajung la abordări ontologice, ambele rămân solidare cu rațiunea (*Vernunft*)” (p. 218).

Credința și rațiunea se reconciliază prin ele însele, fiindcă în structura lor fundamentală sunt în acord. Credința relevă de „domeniul deciziilor fundamentale” (p. 121) și nu se epuizează în vreun statut doar intelectual, volitiv sau emoțional, ci prin toate acestea laolaltă (p. 292). Departe de a aparține raportului rațional cunoștință – facere, credința este experimentată în relația a sta – a înțelege, fiind, în esența ei, întâlnire cu Dumnezeu cel viu. „Dumnezeu este conținutul propriu-zis și ultim al credinței noastre”, afirmă J. Ratzinger (p. 293). Prin urmare, credința

este neîncetat dinamică, ea trebuie trăită, gândită și dovedită mereu (p. 291). În pofida faptului că această postură pare a o îndepărta de rațiune, credința este totodată răspuns la *Logos*-ul care susține întreaga creație. Este impresionant accentul pe care J. Ratzinger îl pune pe raționalitatea credinței, în virtutea faptului că rațiunea însăși se întemeiază originar pe *Logos* (p. 133). Creștinismul a avut câștig de cauză în fața celorlalte religii, devenind o religie mondială, tocmai datorită sintezei pe care a realizat-o între „rațiune, credință și viață” (p. 132). De aceea credința și rațiunea nu sunt antagonice, mai ales dacă în conceptul rațiunii intră și rațiunea practică. În cuvintele sintetice ale profesorului Marga, raportul armonios dintre cele două este exprimat astfel: „Dacă credința creștină este autentică, aceasta nu descurajează libertatea și rațiunea omului; de ce ar trebui, așadar, ca rațiunea și credința să aibă angoasă una în fața celeilalte, dacă ele s-ar putea exprima cel mai bine când se întâlnesc și intră într-un dialog una cu cealaltă? Credința presupune rațiunea și o împlinește, iar rațiunea luminată de credință află puterea de a se înălța la cunoașterea lui Dumnezeu și a realităților spirituale. Rațiunea omului nu pierde nimic dacă se deschide spre conținuturile credinței; mai curând îi solicită acesteia liberul și conștiința acord” (p. 301).

Tema raportului dintre credință și rațiune se răsfârge și asupra crizei valorice a lumii moderne, lume a cărei „maladie propriu-zisă” este, în opinia lui J. Ratzinger, „deficitul moral” (p. 45). Acolo unde morala nu mai poate fi întemeiată, unde domnesc calculul și puterea, omul iese și el din scenă, căci „Demantelarea moralei antrenează cu sine și descompunerea omului” (p. 273). Analizând sistemul democratic, J. Ratzinger ia în discuție faptul că acesta este preferabil oricărui alt sistem autoritarist, sesizând, totodată, că fundamentele sale etice nu provin nici din sine însuși, nici din științele pozitive, ci îl precedă. Cum vacuumul valorilor este azi evident, aceste fundamente etice nu mai pot fi asigurate nici măcar de religia singură, devenită între timp sursă pentru manifestări și atitudini teroriste. „Patologiile rațiunii” și „patologiile religiei” trebuie vindecate doar prin conlucrarea dintre rațiune și credință, chemate la o reciprocă purificare (p. 247), în vreme ce creștinismul „trebuie să-și amintească mereu că este religia *Logos*-ului” (p. 208).

Probabil că acest volum va stârni vii dezbateri: unii filosofi vor fi nevoiți să accepte prospețimea și posibilitățile pe care gândirea creștină le pune în valoare, prin scrisul lui J. Ratzinger, în timp ce unii teologi vor sesiza că anumite idei de ecleziologie și hristologie, formulate odată cu conciliul Vatican II, sunt semnificative nu atât pentru originalitatea lor – tributară în mod asumat gândirii Sfinților Părinți și, prin aceasta, prezente deja în teologia ortodoxă – cât curajului și inteligenței cu care sunt puse în context contemporan, intrând în dialog fructuos cu filosofii ultimelor secole. Ceea ce rămâne însă indiscutabil este remarcabila densitate ideatică a acestei cărți care reușește să traseze, sub pana lui Andrei Marga, portretul de gânditor al lui Joseph Ratzinger, actualul Papă Benedict XVI, și să readucă în discuție importanța teologiei, a libertății de gândire și a tradiției Bisericii pentru înțelegerea lumii în care trăim. ■